

ПРІОРИТЕТИ ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті розглянуто сучасні вектори виховання в загальноосвітніх навчальних закладах. Провідними векторами сучасної виховної діяльності визначено: вектор суб'єктності, який спрямований на максимальний розвиток людської індивідуальності, на розвиток і усвідомлення власного «Я»; вектор діалогу, який визначає необхідність становлення й розвитку здатності суб'єктів навчально-виховного процесу до взаємодії та вектор розвитку, який свідчить про те, що в навчально-виховному процесі якраз і відбувається неперервне ускладнення особистісного розвитку та міжособистісної взаємодії.

Ключові слова: виховання дітей і підлітків, проблеми виховання, загальноосвітній навчальний заклад, превентивне виховне середовище.

Постановка проблеми. Традиційно із століття в століття, з року в рік виховання вважалося потужним фактором стабільності й одночасно – прогресивного розвитку суспільства й держави. Щоправда, увага й повага до нього як з боку широких верств населення, так і педагогічної спільноти, впродовж багатьох років також традиційно визначалися синусоїдно – від піднесення до нехтування.

Аналіз актуальних досліджень. Наразі ми знову повертаємося до того, від чого активно відхрещувалися наприкінці ХХ століття: наша школа має перестати бути виключно центром навчання. У самому суспільстві надто слабкими є механізми виховання через традицію, норму, закон і наслідування зразків. Отже, усім, хто займається проблемами виховання підростаючого покоління, слід глибше усвідомити, що школа є і в найближчому майбутньому залишатиметься найважливішим інститутом виховання, розвитку, соціалізації. Знанням необхідне ціннісне обрамлення, а розвитку – етична рамка. Усе, що відбувається з дитиною на уроці й поза ним, має бути пронизано ставленням, необхідно виводити її на вибір, позицію та вчинок. І робити це слід системно, послідовно та професійно, спираючись на результати й рекомендації психолого-педагогічних, соціологічних, медичних досліджень і пошуків.

Розмова про гострі проблеми виховання в сучасній школі виглядає предметною, якщо зорієнтована на їх практичне вирішення. І. Бех наголошує, що вироблення стратегії виховання й розвитку особистості в сучасних умовах вимагає знання та врахування тенденцій, які відображають пріоритети новоєвропейського технологічного світогляду як метакультурної ситуації, що визначає основні вектори людського поступу [1].

Мета статті: окреслити проблеми організації виховного процесу в загальноосвітньому навчальному закладі та визначити шляхи їх вирішення в умовах сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Педагогічна рефлексія найгостріших проблем, що постали сьогодні перед навчальними закладами, науковцями й педагогами-практиками дозволяє виокремити організаційно-методичний і особистісний блоки. До проблем організації виховного процесу в навчальному закладі слід віднести [2; 3]:

– *зниження виховної та соціалізуючої функції освіти* на фоні поширення ставлення до неї як «освітньої послуги». Над сучасним загальноосвітнім навчальним закладом продовжує тяжити тягар дидактики. Учитель витрачає левову частку свого часу на підготовку та проведення уроків;

– *зосередженість на організаційних діях, застарілість підходів і технологій.* У сучасній виховній практиці ще існує погляд на виховання як процес подолання негативних тенденцій у розвитку особистості та засіб перевиховання, а не розвитку її позитивних властивостей і якостей. Це підхід укоріненого ставлення до учня як об'єкта виховної дії та ігнорування його ролі як суб'єкта діяльності;

– *несистемність, пасивність, вербальність виховання.* У значній частині шкіл діти переважною мірою орієнтовані на пасивно-споживацькі й розважальні форми виховної діяльності: під час підготовки та проведення виховних заходів учні часто залишаються простими виконавцями волі дорослих, які самі планують й контролюють діяльність учнів та оцінюють її наслідки. Домінування пасивних форм виховної діяльності суперечить самій природі дитини, сутності дитячого віку, оскільки саме в цей період основною рушійною силою розвитку дитини є її активність, що має проявлятися в усіх сферах життєдіяльності;

– *викривлення методик виховання:* колективні творчі справи без колективного планування й аналізу, соціальні проекти без самостійної ініціативи дітей і молоді, учнівське самоврядування без передачі учням сфери відповідальності та ресурсів для її освоєння. Упровадження новацій гуманістичного спрямування без зміни ролі вчителя в процесі навчання, його позиції у взаєминах з учнями: стиль спілкування педагогів з дітьми досі залишається переважно монологічним, авторитарним;

– *послаблення уваги до організації змістовного дозвілля дітей:* якщо в сім'ї не склалася традиція (яка до того ж постійно контролюється батьками) щодо організації дозвілля, дитина опиняється перед вибором: іти додому, відпочити й готувати уроки чи надати перевагу розвагам на

вулиці. Безцільне вештання вулицями, куріння, вживання алкоголю, різноманітні спроби «розслабитися», показати себе «дорослим» є досить привабливими для дітей, починаючи вже з молодшого підліткового віку. А за умов наявності в сім'ї конфліктів, постійних непорозумінь, чвар, подібне «вуличне життя» поступово стає домінуючим для дитини, справляє вирішальний вплив на формування її особистості;

– *неузгодженість дій різних суб'єктів* виховання (навчальних закладів, сім'ї, дитячих і молодіжних об'єднань, ЗМІ, громадських організацій) у здійсненні виховних впливів на дітей та учнівську молодь. Слід окремо наголосити, що до сьогодні ведуться пошуки прийнятних як для школи, так і для нових соціальних партнерів (Церква, соціально-відповідальні бізнес-структури, Громадські ради при установах освіти) способів їхньої взаємодії.

До проблем у нормальному перебігу розвитку особистості можна віднести такі [4; 5]:

– *незнання учнями самих себе*, принципів і способів роботи над собою веде до низки асоціальних явищ, провокує превалювання в юній особистості домінант зла над добром, агресивності над миролюбністю, жорстокості над милосердям, страху над сміливістю, неробства над працелюбністю тощо;

– відчуження виховання від дитини проявляється й у *порушенні прав дітей у школі*, в недостатній увазі та повазі особистості дитини, невмінні педагогів надати допомогу дітям у вирішенні проблем життєвого та професійного самовизначення, пошуку й осягнення смислу власного саморозвитку, збереження та розвитку своєї самості та ін.;

– в учнівських колективах у *ізоляції* знаходиться від 14 до 23% учнів, близько 3% є відторгненими, а 11% – перебувають «на межі ризику». Характерно, що учні, які потрапили до зони відторгнення та ізоляції, об'єднуються поміж собою в мікрогрупи, утворюючи при цьому так звані «групи ризику»;

– відсутність корекційного впливу на таких учнів, інтеграція даних мікрогруп сприяє формуванню *девіантної поведінки* учнів. Вона торкається всіх сфер соціального функціонування та проявляється вербальною й фізичною агресивністю, негативним ставленням до оточення, нездатністю прогнозувати результати власної поведінки, слабкою емоційною прихильністю до близьких, низькими комунікативними навичками. Динаміка зростання за останнє десятиліття кількості молодих людей з девіантною поведінкою та урізноманітнення форм девіацій доводять складність, глибину й полімотивованість цієї проблеми;

– особливу тривогу викликає поширення в підлітковому середовищі *бездоглядності, бродяжництва, злочинності та проституції* серед неповнолітніх, явища соціальної дезадаптації підлітків, наркоманії та алкоголізму. Небезпека міститься в тому, що вживання алкоголю й наркотиків стає певною цінністю сучасної молодіжної культури, перетворюється на атрибут способу життя;

– деструктивно впливає на життя дітей *залежність від азартних ігор та комп'ютера*. Постійно перебуваючи в полі комп'ютерної залежності діти менше вербально спілкуються з однолітками, стають замкненими, емоційно й духовно спустошуються;

– особливу тривогу викликає те, що вживання наркотиків й алкоголю, лихослів'я, цинічне попирання норм суспільної моралі стає певною цінністю сучасної молоді, відзнакою успішності й сучасності, тобто інституціюється як атрибут сучасного способу життя.

Вищезазначене підтверджує неефективність здійснюваних виховних заходів і недосконалість науково-методичного забезпечення превентивного виховання дітей та учнівської молоді, актуалізує проблему оновлення змісту й осучаснення технологій і механізмів виховної діяльності навчального закладу.

Як показує практика, оновлення й удосконалення виховного процесу засобами внесення в нього локальних або модульних змін не дає бажаних результатів. На думку провідних українських науковців, стратегічними орієнтирами в сучасному вихованні мають бути: по-перше, істотна нейтралізація наслідків негативних соціальних впливів; по-друге, пошук і використання ефективних психолого-педагогічних засобів і технологій, які забезпечували б виховання в дітей і молоді суспільно значущих соціальних і морально-духовних цінностей, стресостійкості, людяності, доброти та інших моральних чеснот, які складають квінтесенцією особистісного розвитку [1; 3].

Основна увага всіх дорослих вихователів має спрямовуватися на виховання дитини як суб'єкта власного життя, налаштованого на усвідомлення й вибір шляхів розвитку, розвиток життєвої компетентності.

Важливо розпізнати й підтримати вже існуючі паростки нового виховання та на цій основі створити організаційні умови, щоб воно стало виразним фактором освітньої системи України, а його натяки й пропозиції реалізувалися у форматі певної організаційної цілісності, стали базою системних прецедентів, основою для виникнення принципово нового шкільного устрою (акме-школи, школи, дружні до дітей). При цьому найголовніше – визначити виховні пріоритети, змістові акценти виховання,

які дозволяють говорити про те, що ми дійсно маємо справу з *навчальними закладами нової формації*.

Загальновідомо, що задавати формат і визначати специфіку виховної діяльності школи нового покоління можуть три групи освітніх пріоритетів: суб'єктності, діалогу (комунікації) та розвитку.

Вектор суб'єктності спрямовується на максимальний розвиток людської індивідуальності, на розвиток і усвідомлення власного «Я», на рух до осмислення й збагачення самотності дитини, педагога та власне навчально-виховного процесу як особливим чином організованої взаємодії людини й культури.

Вектор діалогу спрямовується на становлення й розвиток здатності суб'єктів навчально-виховного процесу до взаємодії. Розвинене «Я» містить у собі базову потребу бути почутим. Більш розвинена суб'єктність більшою мірою потребує побудови діалогічної взаємодії – отже, школа має перетворюватися на простір вільного діалогу культур, поглядів, особистостей. Тобто, школа повинна сприяти становленню діалогічних взаємовідносин дитини з культурою й дитини з дорослим, становленню діалогу дитячих суб'єктностей, становленню розвинених форм педагогічного діалогу поміж дорослими, становленню мережевого діалогу шкіл як окремих педагогічних організмів.

Вектор розвитку – це інтегральний вектор, який свідчить про те, що в навчально-виховному процесі якраз і відбувається неперервне ускладнення особистісного розвитку та міжособистісної взаємодії, а також постійний розвиток самих освітніх практик і навчальних закладів як цілісних відкритих соціально-педагогічних систем.

Як показує практика, оновлення й удосконалення виховного процесу засобами внесення в нього локальних або модульних змін не дає бажаних результатів. У зв'язку з цим, першочерговим завданням є створення в кожній школі превентивного виховного середовища, яке охоплювало би цілісний навчально-виховний процес, що інтегрує виховання, навчання й розвиток дітей.

Основним результативним критерієм виховного процесу в закладах освіти має стати формування особистості, здатної до самотійного життя й діяльності в мінливих умовах сучасного суспільства як Громадянина, Професіонала, Сім'янина, Носія культури. Під цим кутом зору повинні розглядатися результати виховної діяльності.

Підсумовуючи, можемо зазначити, що парадигма виховання дітей і учнівської молоді, що склалася впродовж останніх років, сьогодні

засвідчила свою кризовість і вступила в протиріччя з вимогами життя суспільства, що стрімко змінюються. Отже, назріла необхідність критичного переосмислення напрацювань педагогічної теорії та масової виховної практики, на основі чого можливе вироблення дієвих стратегічних рішень у царині виховання дітей і учнівської молоді.

Ретроспективний аналіз психолого-педагогічних джерел засвідчує, що цілеспрямоване превентивне виховання підростаючого покоління, яке організовує суспільство, протікає тим успішніше, чим повніше воно враховує впливи, що справляють на особистість об'єктивні умови її життя, або найближче *соціальне середовище* (сімейне, шкільне, групове тощо).

Уточнімо, що мається на увазі, коли ми говоримо про превентивне виховання й превентивне виховне середовище. *Превентивне виховання* за визначенням Б. Блума передбачає науково обґрунтовані та вчасно вжиті заходи, спрямовані на запобігання життєвим колізіям в окремих індивідів і групах ризику; збереження, підтримку та захист благополучного рівня життя й здоров'я дітей; сприяння в досягненні поставленої життєвої мети та розкритті їхнього внутрішнього потенціалу разом з профілактикою девіантності, викоріненням джерел стресу й у самій людині, й у її оточенні та найближчому соціальному середовищі.

Науковці (Л. Новикова, Ю. Мануйлов, Н. Щуркова, В. Ясвін) визначають середовище як сукупність соціально ціннісних, оточуючих дитину обставин, що впливають на її особистісний розвиток і сприяють її входженню в сучасну культуру. Це пов'язано з тим, що середовище як постійне джерело поповнення особистого досвіду, знань є тим об'єктивним фактором, що визначає життєві установки, особистісну спрямованість, характер потреб, інтересів, ціннісних орієнтацій, реальну поведінку, процес самовизначення й самореалізації особистості. Звідси, *превентивне виховне середовище ЗНЗ* ми розглядаємо як упорядковану цілісну сукупність педагогічно доцільних компонентів, взаємодоповнення й взаємопосилення яких цілеспрямовано та продуктивно створює безпечні необхідні умови для життєдіяльності й розвитку учнів, набуття ними життєвої компетентності й конкурентноспроможності, вироблення просоціальних стратегій і способів поведінки. Змінюючи середовище, ми опосередковано впливаємо на особистість, становлення якої в цьому середовищі відбувається. Середовище задає спрямованість розвитку особистості, отже, змінюючи параметри (значення) середовища, ми впливаємо на процес становлення особистості.

Основою формування превентивного виховного середовища ЗНЗ є педагогічні дії з вивчення й використання виховних потенціалів

середовища навчального закладу, обмеження негативних і посилення позитивних факторів впливу середовища на особистість.

Сенсом формування превентивного виховного середовища ЗНЗ визначається уможливлення реалізації педагогічної ідеї, покладеної в основу становлення й розвитку особистості учня; синхронізацію й інтегрування всіх виховних впливів, спрямованих на дитину, в цілісній педагогічний процес, який дозволяє реалізовувати цілі й завдання виховання в умовах конкретного навчального закладу.

Педагоги мають урахувати педагогічні цілі (школи як соціокультурної системи) й непедагогічні (тобто цілі самих дітей) і об'єднувати для розв'язання виховних проблем усіх учасників педагогічної взаємодії – педагогів, батьків, учнів, громаду. Підвищити рівень цієї роботи дозволяє розгалужена партнерська взаємодія, коли фахівці різних секторів, дотичних до проблеми виховання (освіти → медицини → соціальних служб → правоохоронних органів → служб у справах сім'ї, молоді та спорту → установ культури тощо) об'єднують зусилля та ресурси.

Структура превентивного виховного середовища, створювана лише педагогами, нерідко виявляється чужою, жорсткою для дитини, а, отже, – і не ефективною, і не життєздатною. Жорсткість структури може бути результатом її заданості «зверху», без урахування активності дитини з освоєння та творчого привласнення середовища. Інший варіант жорсткості структури – гіперсприятливе, «тепличне» середовище, коли вже нічого освоювати – усе пред'являється дитині у зручному рафінованому вигляді (М. Шакурова).

Освоєння та привласнення превентивного виховного середовища відбувається через суб'єктну діяльність, залучення до процесів творення й реалізації виховної політики навчального закладу чи громади. Досягнення виховної мети залежить від максимальної залученості суб'єктів педагогічної взаємодії до участі в розбудові превентивного виховного середовища. Ними можуть бути як колективні спільноти (педагогічні Ради, Піклувальні Ради, Батьківські Ради, методичні об'єднання класних керівників, Ради профілактики, органи учнівського самоврядування, дитячі громадські організації), так і індивідуальні (педагоги, діти, батьки, партнери – особи, які ухвалюють рішення, депутати, соціальні працівники, лікарі, спортсмени, актори, «зірки» шоу-бізнесу тощо).

Процес формування виховного середовища дослідники й педагогіки-практики вбачають у цілеспрямованій педагогічній активності, направлений на актуалізацію соціально-значущих цінностей і потреб

особистості й дезактуалізацію у свідомості молоді цінностей і потреб асоціального характеру. Ефективність такої діяльності значно підвищується за умови долучення зацікавлених і замотивованих партнерів.

Основним механізмом створення превентивного виховного середовища є взаємодія суб'єктів, об'єднаних однаковою розумінням концепції формування превентивного виховного середовища, педагогічних задач, єдиними принципами й підходами до виховання, подіями, у якій ключовим технологічним моментом є їхня спільна перетворювальна діяльність.

Висновки. Таким чином, міжсекторальна взаємодія сьогодні – це принципова необхідність, оскільки очевидно, що успішніше розвивається той навчальний заклад, який відкритий для співпраці, швидше реагує на суспільні зміни, шукає нові ресурси й рішення для руху вперед.

Пошук таких рішень, шляхів і механізмів є надзавданням усіх соціальних інститутів, дотичних до проблеми виховання, а позитивним ефектом таких пошуків буде завершення й апробація нової моделі соціалізації та розвитку підростаючих поколінь, що дозволить протистояти глобальним викликам і ризикам сучасного соціуму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех. І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку : навч. посіб. / І. Д. Бех. – К. : Академвидав, 2012. – 256 с.
2. Дармодехин С. В. Соціальний інститут виховання: состояние и перспективы развития / С. В. Дармодехин // Воспитание школьников. – 2012. – № 7. – С. 4–5.
3. Єрмаков І. Г. Проектні обриси становлення життєстійкості і життєздатності особистості: практикоорієнтований посібник / І. Г. Єрмаков, Д. О. Пузіков. – Запоріжжя : Хортицький навчально-реабілітаційний багатопрофільний центр, 2006. – 152 с.
4. Костюк Г. С. Развитие и воспитание / Г. С. Костюк // Общие основы педагогики. – М., 1967. – С. 139–197.
5. Селиванова Н. Современные проблемы воспитания в образовательных учреждениях / Н. Селиванова // Воспитательная работа в школе. – 2012. – № 5. – С. 5–10.

РЕЗЮМЕ

Кириченко В. И. Приоритеты воспитательной деятельности современного общеобразовательного учебного учреждения.

В статье рассмотрены современные векторы воспитания в общеобразовательных учебных учреждениях. Ведущими векторами современной воспитательной деятельности определены: вектор субъектности, который направлен на максимальное развитие человеческой индивидуальности, на развитие и осознание собственного «Я»; вектор диалога, который определяет необходимость становления и развития способности субъектов учебно-воспитательного процесса к взаимодействию и вектор развития, который свидетельствует о том, что в учебно-воспитательном процессе как раз и происходит непрерывное усложнение личностного развития и межличностного взаимодействия.

Ключевые слова: воспитание детей и подростков, проблемы воспитания, общеобразовательное учебное заведение, превентивное воспитательное среда.

SUMMARY

Kyrychenko V. The priorities of educational activities in modern general educational establishments.

The article reviews to current vectors of education in secondary schools. The vector subjectivity is directed to the full development of the human personality, the development and realization of his own «I» on the motion to understanding and enriching the identity of the child, the teacher and the actual educational process as specially organized human interaction and culture.

The vector dialogue is aimed at the establishment and development of the ability of subjects of educational process interaction. The developed «I» contains a basic need to be heard. A more developed subjectivity requires an dialogic interaction. So the school has transformed into a space of free dialogue of cultures, attitudes, personalities. That is, the school should promote the development of dialogical relations with the culture of the child and the child of an adult dialogue establishment of children's subjectivity, the formation of advanced forms of pedagogical dialogue between adults, the establishment of a network of dialogue as some schools pedagogy organisms.

The vector development is an integral vector, which indicates that the educational process is just going complications continuous personal development and interpersonal interaction and continuous development of the most educational practices and institutions as integral outdoor social and educational systems.

The paradigm of education of children and youth that has evolved in recent years, today has demonstrated its crisis and came into conflict with the demands of society that is rapidly changing. Thus, there is a need for critical reflection development of pedagogical theory and practice of educational media on the basis of which can develop effective strategic decisions in the sphere of education of children and youth.

The retrospective analysis of psychological and educational sources shows that targeted preventive education of the younger generation, which organizes society runs more successful than it fully takes into account the impact that had on the identity of the objective conditions of life or the immediate social environment (family, school, group etc.).

Key words: education of children and adolescents, the problems of education, the general educational schools, preventive educational environment.